

Rudakova L. P. Language Means of Socio-Cultural Information Expressing.

The article touches upon the ways of expressing explicit socio-cultural information.

Key words: socio-cultural competence, denotative realia, connotative realia, non-equivalent words, words with connotations, proper names, abbreviations, personal names, geographic names, historic data, idioms, allusions, cliches.

Надійшла до редакції 10.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 81'373.612

А. С. Надолинська

КОНЦЕПТ ЯК ОДИНИЦЯ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті розглянуті поняття та основні одиниці когнітивної лінгвістики («концепт»), та лінгвокультурології – («лінгвокультурема»). Водночас розглянуто концепт, який більш точно відповідає потребам сучасного освітнього процесу, оскільки, описує культурний смисл під кутом зору когнітивності, а також лексику мови з опертям на концепти, які лежать в основі мовної картини світу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, концепт, лінгвокультурологічне поле, лінгвокультурема.

На сучасному етапі розвитку лінгводидактики вищої школи стає цілком очевидним, що багаторічна практика навчання української мови на факультетах філологічного профілю на суто лінгвістичній основі з опертям головним чином на правила мови не відповідає вимогам мовної освіти. Системно-структурний напрям у мовознавстві, що слугував лінгвістичним підґрунтям цієї методичної концепції, висував на перший план внутрішню будову мови і концентрував увагу не на спілкуванні як діяльності суб'єкта, що здійснюється за допомогою мови, а лише на саму мову як інструмент спілкування у відриві від соціальних, культурних, психологічних факторів комунікації. Відтак, на зміну структурній лінгвістиці приходить новий напрямок – когнітивна лінгвістика, з-поміж основних досягнень якої виокремимо: вчення про когнітивну (ментальну) картину світу, складовою якої є мовна картина; вчення про концепти і фрейми як компоненти цієї системи, що виступають ментальними репрезентантами окремих «квантів» наших знань про світ; поняття когнітивної бази і когнітивного простору і т. ін. (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, О. С. Кубрякова, Л. А. Лисиченко, Д. С. Лихачов, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін, Ю. С. Степанов та ін.).

У когнітивній лінгвістиці, попри очевидну відсутність єдності у тлумаченні терміна «концепт», уже визначено той факт, що людина мислить концептами, комбінуючи їх і здійснюючи у межах концептів і їх сполук глибинні предикації, формуючи нові концепти у ході мислення. «Мислення є оперування концептами як глобальними одиницями структурованого знання» [5, 3]. Уведення у науковий обіг нового терміна «концепт» замість терміна «поняття» багато хто з дослідників пояснює тим, що поняття «концепт» інтегрує різні традиційні теорії значення (логічні, психологічні, поведінкові), і поділяє наукове визначення, яке подає «Короткий словник когнітивних термінів»: «Термін, який служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини, оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відбитої у людській психіці» [2, 90].

Відповідно до теми і мети нашого дослідження актуальним вважаємо розгляд концепта як лінгвокультурологічного феномена, здійснюваний у системі координат когнітивної методики навчання рідної мови, ключові ідеї якої було викладено авторами відповідної концепції [4; 7].

Так, Ю. С. Степанов визначає концепт у лінгвокультурологічному плані: «Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – пересічна, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить у культуру, а в окремих випадках впливає на неї ... Концепт – основна клітинка культури у ментальному світі людини» [6, 40 – 41]. Одним із найважливіших положень, висунутих когнітивною лінгвістикою, є визнання того, що саме концепт визначає семантику мовних засобів, використаних для його вираження. На думку Д. С. Лихачова, концепти посідають належне місце у словниковому запасі мови, де виділено такі 4 рівні: 1) словниковий фонд (включаючи фразеологізми); 2) значення словникового типу, як вони визначені у словниках; 3) концепти – деякі репрезентанти знань, приховані в тексті «замісники», певні потенції значень, що полегшують спілкування і щільно пов'язані з людиною і її національним, культурним, професійним, віковим та іншим досвідом; 4) концепти окремих значень слів, які залежать одне від іншого, складають певні цілісності, названі концептосферою [3, 283]. Як бачимо, внаслідок когнітивно-лінгвістичних досліджень було запропоновано опис відповідного концепта як елемента національної концептосфери культури.

У зв'язку із викладеним на сучасному етапі поступу вітчизняної лінгводидактики дедалі актуальнішим стає потреба систематизованого опису найважливіших для національної концептосфери концептів української культури і використання мовного матеріалу, в якому репрезентовано той чи інший концепт, під час вивчення рідної мови з метою формування етнолінгвокультурологічної компетентності студентів. Означене, на нашу думку, може бути реалізовано завдяки створенню відповідних словників, одиницею опису в яких виступає концепт як інтегрована лінгвокультурологічна одиниця, що охоплює енциклопедичний і лінгвістичний аспекти семантики, поєднуючи лексичне значення і лексичний фон.

Концепт як одиниця когнітивної лінгвістики співіснує з альтернативними і теоретично обґрунтованими термінами лінгвокультурології – лінгвокультурема (В. В. Воробйов) і логоепістема (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров). Зокрема В. В. Воробйов в обґрунтуванні поняття лінгвокультуреми, спираючись на концепцію слова О. О. Потебні, розробив теорію лінгвокультурологічного поля як ієрархічної системи одиниць, охоплених спільним мовним значенням, яка відображає відповідні поняття культури. На думку вченого, до найважливіших структурно-семантичних компонентів такого поля належать: ім'я (ядро) поля і його інваріантний лінгвокультурологічний смисл (інтенціонал імені і поля); класи (групи) лінгвокультурем як одиниць власне мовного і позамовного змісту (екстенціонал поля), центр і периферія; категорійні відношення лінгвокультурем в полі; парадигматика лінгвокультурем; синтагматика лінгвокультурем [1, 48].

Найважливішим положенням, істотним для розуміння лінгвокультурологічного поля, є своєрідність національної специфіки, пояснювана багато в чому особливостями тієї чи іншої мови, яка «накладає на відображений світ свою «лінгвістичну сітку», крізь призму якої він і сприймається» [1, 71]. З нашого погляду, лінгвокультурологічне поле як метод дослідження і структура лінгвокультурем корелює з методично важливим поняттям – «лінгвокультурологічна компетенція» як певна картина світу, що історично склалася для нації і наявна у своїх загальних рисах і специфіки в кожного індивіда. Як бачимо, в основі теорії лінгвокультурологічних полів – тематико-ситуативний принцип організації

навчального матеріалу, однак на абсолютно іншому рівні усвідомлення, на інших принципах об'єднання лексичних одиниць. Такого роду поєднання можуть бути використаними, по-перше, на рівні вивчення лексики – з метою її групування для більш повного і глибокого засвоєння й володіння функціональними аспектами лексем, по-друге, під час читання художніх творів, де лінгвокультурологічне поле дозволить визначити національні особливості. Лінгвокультурологічне поле допомагає систематизувати й узагальнити фонові знання. Центр поля може бути організований різними способами, наприклад, це може бути центральна одиниця, довкола якої наявне смислове й асоціативне об'єднання лексем (такі одиниці мають різні назви: доміанти, ключові слова – для семантичних полів і лінгвокультурами, концепти – для лінгвокультурологічних).

Таким чином, розглянуті одиниці когнітивної лінгвістики («концепт») і лінгвокультурології («лінгвокультурема») знаходять дедалі активніше застосування в методиці навчання рідної мови. Водночас концепт, на нашу думку, більш точно відповідає потребам сучасного освітнього процесу, оскільки, по-перше, описує культурний смисл під кутом зору когнітивності, по-друге, лексику мови цілком можливо систематизувати з оперттям на концепти, які лежать в основі мовної картини світу.

Література

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология. Теория и методы / Воробьев В. В. – М., 1997. – 320 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е. С. Кубряковой. – М., 1996. – 246 с.
3. Лихачев Д. С. Культура как целостная динамическая система / Д. С. Лихачев // Вестник РАН. – 1994. – № 8. – Т. 64. – С. 721–725.
4. Пентилюк М. І. Основи когнітивної методики навчання мови / Пентилюк М. І., Горошкіна О. М., Нікітіна А. В. // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон : ХДУ, 2006. – Вип. 42. – С. 57–61.
5. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / Попова З. Д., Стернин И. А. – Воронеж, 2000. – С. 3–27.
6. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Степанов Ю. С. – М., 1997. – 824 с.
7. Російсько-український словник ; за ред. В. В. Жайворонка. – К. : Абрис, 2003. – 1402 с.

Надолинская А. С. «Концепт как единица когнитивной лингводидактики»

В статье рассмотрены понятия и основные единицы когнитивной лингвистики ("концепт"), и лингвокультурологии – ("лингвокультурема"). В то же время рассмотрен концепт, который более точно отвечает потребностям современного образовательного процесса, поскольку, описывает культурный смысл с позиции когнитивной лингвистики, а также лексику языка, опирающуюся на концепты, которые лежат в основе языковой картины мира.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, лингвокультурология, концепт, лингвокультурологическое поле, лингвокультурема.

Nadolinskaya A. S. «Concept as unit of cognitive lingvodidactics»

In the articles considered of concept and basic units of cognitive linguistics («concept»), and lingvocultural science – («lingvoculturema»). At the same time it is considered concept which meets requirements of modern educational process as, the cultural sense from this point of

view cognitive i describes more precisely, and also lexicon of language from at times on concept which underlie a language picture of the world.

Key words: cognitive linguistics, lingvocultural science, concept, lingvocultural science weeds, lingvoculturema.

Надійшла до редакції 10.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАМІТКИ

УДК 811.161.2:81'373.7

Т. П.Свердан

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОНЦЕПТОМ ХАТА

(за результатами психолінгвістичного досліджу)

У статті йдеться про тлумачення сучасними мовцями фразеологізмів з одним із найважливіших концептів української культури. Проаналізовано значення цього концепту для міських і сільських жителів. Простежено вплив загальнонародних цінностей на формування цінностей індивіда.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, психолінгвістичний дослід, інформант.

Незалежно від походження фразеологізму завжди (а надто в період становлення та інтенсивного розвитку нових наукових парадигм – лінгвокультурологічної, комунікативно-прагматичної, когнітивної тощо) цікаво встановити, як сприймають і потрактовують його сучасні мовці, наскільки високим є ступінь розуміння ними цього мовного знака, що не лише передає інформацію, а й, за В. Телією, зберігає та відтворює культурні настанови народу і уся семантика якого наскрізь пронизана культурою [9]. Цікаво, що внаслідок такого трактування формується оцінне значення фразеологічних одиниць (далі – ФО), яке під час кожного відтворення в мовленні складається по-новому і залежить від індивідуального та соціального досвіду мовців, їх культурних настанов, орієнтирів, пріоритетів.

Із метою перевірки цієї тези нами було проведено психолінгвістичний дослід із 245 студентами заочного відділення економічного, юридичного та педагогічного факультетів (ми зумисне обрали “нефахову” різновікову аудиторію, представлену носіями української мови із сільської (139 осіб) та міської місцевості (106 осіб)), яким було запропоновано пояснити значення 26 фразеологізмів із компонентами, що входять до лексико-семантичної групи концепту *хата*.

На наш погляд, саме психолінгвістичний аспект дослідження дозволяє розглядати кожного учасника досліджу як мовну особистість, мовна і культурна компетенція якого водночас притаманні і соціокультурній групі, до якої він належить. Індивідуальна мовленнева діяльність – безпосередній предмет актуального нині вивчення мовної культури. У цьому аспекті є перспектива аналізу і комунікативної, і мовної діяльності